

FRANKEL LEÓ
AVAGY A
MUNKÁSMOZGALOM
GYERMEKKORA

GÁBOR MIKLÓS
2013

FRANKEL LEÓ

Frankel Leóról azt tudja az átlag pesti, a zemberek, hogy valami óbudai főszer volt, és utcája a Margithíd budai hídfőjénél kezdődik, és azután a semmibe vész. A városvezetés azt is tudni véli, hogy valami komcsi volt, és ezért nem érdemli meg, hogy közterület viselje a nevét.

Kevesen cáfolják, hogy a munkásmozgalom a XIX. század második felének és a XX. századnak legnagyobb hatású mozgalma volt, függetlenül attól, hogy céljait eléri-e? Kevesen vitatják, hogy Marx Károly a XIX. század legnagyobb hatású gondolkodója volt, függetlenül attól, hogy elméleteit már megcáfolták, és jövődölése nem valósult meg.

Segesdi György: Marx és Engles

Frankel Leó (1844-1896) a munkásmozgalom legismertebb magyar származású, külföldön is jegyzett szereplője volt. Ő volt Marx legismertebb magyar levelezőtársa, sétapartnere, küzdőtársa. Frankel Leó a Párizsi Kommün egyik vezetője volt. A Párizsi Kommün úgy gyerekkora az Októberi Forradalomnak, mint az alkímia a kémiának és az asztrológia az asztronómiának.

Napjainkban az Októberi Forradalmat, egyszerűen bolsevik puccsnak nevezik. Ez igaz, ha az 1917. november 7-i eseményeket taglaljuk, és szembeállítjuk a szovjet filmekben látottakkal, a nagy kovácsoltvas kaput megmászó vörösgárdistákkal, akik egy pár taknyos katonatisztiskolás junkeren kívül, semmilyen ellenállásba nem ütköztek. A forradalom csak ezután következett.

Mi történt 1789. július 14-én, amit a Nagy Francia Forradalom napjaként ünneplünk? A párizsi nép elfoglalt egy középkori, használaton kívül álló, de rossz hírű, rokkant öreg katonák által őrzött, királyi erődöt. A forradalom csak ezután kezdődött.

Vagy negyven évvel ezelőtt valami dolgom akadt a Szovjetunióban, és mint a gyelegácija tagját, Minszkben elvittek egy jó karban lévő, kékre festett kétszobás faházba, amelyben annakidején egy vasúti mérnök lakott. Minden nyaralótulajdonos tudja, hogy a faházak nagyon igénylik a karbantartást. Ez a ház azért volt jó állapotban, mert 1898-ben itt alakult meg az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt, a nagy karriert befutott Bolsevik Párt elődje. Az eseményen kilencen vettek részt. Erről se a lapok, se az akkor még nem létező filmhíradó sem tájékoztatott, és feltehetőleg a politikai rendőrség, az Ohrana sem figyelt fel erre a jelentéktelen eseményre. Mindenesetre mind a kilenc résztvevőt nemsokára őrizetbe vették. El voltak foglalva a narodnyikok terrorcselekményeivel, amelyeknek csúcseredménye volt a liberális, a jobbagyrendszert felszámoló, és ezért felszabadítóként ünnepeelt cár, II. Sándor, felrobbantása. Az ország forradalmi lázban égett, az intelligencia és a parasztság izgatott volt. Sorra hullottak a merényletben lelőtt miniszterek. Oroszországban, ebben az iparilag alulfejlett országban, a munkásság mozgolódására alig figyeltek.

Természetesen hősünknek ehhez a csírájában kialakuló, és születésekor közfigyelmet nem keltett párthoz semmi köze sem volt. Azért írok erről, mert az ő által alapított pártok, és az ő részvételével működő nemzetközi munkásszervezetek sem voltak a figyelem fókuszában. Az I. Internacionálé egyik kongresszusáról, meg is jegyezték, hogy kivételesen a lapok is írtak róla. Amikor 1880 körül Tisza Kálmán magyar miniszterelnök körlevélben figyelmeztette a törvényhatóságokat a szocialista mozgalom veszélyeire, Illés Béla a Kárpáti Rapszódiaiban azt írta, hogy a jegyzők nem is tudták, hogy a körorvosokat, vagy a tűzoltókat kell-e ilyenkor avizálni?

Az én korosztályom, és reménybeli olvasóim többsége is, jelentőségét messze túlhaladó mértékben tanulta a munkásmozgalom történetét. Külön múzeumban állították ki a munkásmozgalom relikviáit. Idekívánkozik egy akkor divatos alapvicc:

„A Komszkomolszkaja Pravda egyik újságírója megtudja, hogy valahol messze, Novopicsánszkban él egy bácsi, aki akkor az Aurórán szolgált.

- *Iván Ivánovics, emlékszik azokra az időkre?*
- *Hogyne emlékeznék. Furcsa is volt, hogy saját fővárosunkban lőttük a Téli Palotát. Mondja fiatalember, lett abból a dologból valami?”*

Frankel Leó egész életét a munkásosztály felemelésére és helyzetbehozására szentelte. Ha most körülnézne, egyedül találná magát. A lázongó kedvű rétegek érdeklődése elfordult a munkásságtól, amelyet már az

uralkodó osztályba soroltak be, az establishment részének tekinti, mint amelyik csupa munkás-arisztokratából áll. A technika fejlődésével valóban egyre kevesebb és egyre magasabb képzettségű munkásra van szükség, és nehéz fizikai munkát azok végzik, akikre a figyelem irányul. A kisebbségek. Ők állnak a figyelem és együttérzés homlokterében: a bevándorlók, a nemzetiségiek, a cigányok, a zsidók, a homoszexuálisok, a testileg és lelkileg sérültek, a munka- és otthonnélküliek. Egy szóval főleg a szegények.

Frankel Leó zsidó értelmiségi családból származik. Apja, Frankel Albert, 1813-ban született Komáromban. Előbb bölcsészetet tanult, majd, sebészi oklevelet szerzett Pesten 1836-ban. Első munkahelye a Széchenyi alapította Első Magyar Gőzhajótársaság óbudai hajógyárában, a mai Hajógyári Szigeten volt, mint üzemorvos. (Donau Damfschiffsbaugesellschaft Altofen) Közben fürdőorvosként is dolgozott a Császár Fürdőben. A budai vár 1849. évi ostroma alatt a kórházzá átalakított vízivárosi laktanyában a sebesült honvédeket gyógyította. 1851-52 között rendőrségi osztályorvosként működött, bármit is jelentsen ez. Tehát az elhíresült nemzeti passzív rezisztenciában aktívan nem vett részt, de élete végéig Kossuth arcképével hímzett fekete nyakkendőt viselt. Jómódú ember lehetett, mert amikor 1876-ban fia börtönbe került, 5000 koronát tudott leperkálni óvadék gyanánt. A fennmaradt leírások szerint magas, szőke, kékszemű ember volt, nem hasonlított alacsony, fekete hajú, faja jellegzetes vonásait mutató, híressé vált fiára.

A doktor egy ausztriai származású nőt vett feleségül, Deutsch Reginát. Az akkor Budához tartozó Újlakon telepedett le a mai Lajos utca környékén a népesre nőtt család, és természetesen a német volt a családi nyelv. Ezzel nem különböztek a többi városlakótól. Ebben az időben Pest-Budát így írja le Arany János:” Az utcán por, bűz, német szó, piszok.” A doktornak hét gyereke született, négy fiú és három lány. A családi hagyomány szerint Leóka sok gondot okozott szüleinek, Élénk (mai szóval) rossz fiú volt és nem szeretett tanulni. Mindenesetre furcsa, hogy a zsidó doktor egyik fiát sem taníttatta négy gimnáziumnál tovább, - ez a mai nyolc általánosnak felel meg némi latinnal dúsítva - és mindegyiket tanoncnak adta szakmát tanulni. Frankel Leót jó rajzkészsége miatt ötvösinas lett. Ez elit szakmának számított.

Jóllehet a céhrendszer már végét járta, Frankel Leó 16 éves korában nyakába vette Európát és elment ősi szokás szerint „valcolni”, azaz külföldön tökéletesíteni szakmai ismereteit. Annakidején a helybeli céhek támogatták az odavetődött tanulni vágyó segédeket és aláírták a könyvecskéjüket, amellyel majd igazolhatják az ott munkával töltött időt. Ezt a feladatot a csírázó munkásmozgalom embriói, a helyenként alakulató munkás- segélyegyletek töltötték be. További életét nem a viszonylag puha nemesfémek cizellálásának

elsajátítására fordította, hanem egy ellenállóbb anyag, a társadalom átalakítása, akár cizellálásának is nevezhető jobbítása töltötte be életét.

Első útja Dél- Németországba vezetett. Ez a vidék világszerte híres volt kézműiparáról. Ha egy múzeumlátogató ma lát egy középkori páncélt vagy fegyvert nagy valószínűséggel elolvashatja a táblán, hogy ausburgi gyártmány. Az ipart itt a kis kézműiparos műhelyek jelentették. Ha egy segédet munkásnak hívtak, megsértődött. Errefelé, csak a ritka vasipari gyárak és a bányák dolgozóit nevezték munkásoknak. A jövő masszív munkásmozgalmát egyelőre a munkások műveltségét fejlesztő egyesületek és a betegsegélyző pénztárak képviselték. A műhelyek segédjeit nem az osztályharc érdekelte, csak az, hogy a segéd összegyűjtsön annyi pénzt, hogy ő maga is mester lehessen. Ebből a marxista meghatározás szerinti kispolgári miliőből nőtt a Német Általános Munkásegylet Ferdinánd Lassale (1825-1864) vezetésével.

Ferdinánd Lassale

Már itt megtapasztalhatta, hogy a születőben lévő munkásmozgalom különböző irányzatai élet-halál harcot folytatnak egymással. Az egyik irányzat, amelyet August Bebel neve fémjelez, a művelődést tartotta legfontosabbnak. Ez vonzotta a tudás hiányát naponta érzékelő munkásokat. Ez a mozgalom a hétköznapi problémáinak megoldását hangsúlyozta, mint ipari szabadság, a vándorlás engedélyezése a szövetkezés és a letelepedés szabadsága. Lassale szerint mindez a polgári befolyás nyomát viseli magán, mert a burzsoázia másodlagos célok tévútjára kívánja terelni a munkásokat, de ő a politikai jogok megszerzéséért küzdött, amíg munkásvezérhez méltatlan módon, egy szerelmi konfliktus miatti pisztolypárbajban nem vesztette életét. Proletár Lenszkij. Amúgy zsidó származású ügyvéd volt

Frankel Leó 1867-ig Németországban maradt. Innen levelezés útján kapcsolatba került Marx Károllyal, aki már bizonyos ismertségnek örvendett az alakulató munkásszervezetek körében.

Marx Károly 1848-ban született a poroszországi, rajnamenti Trierben. Felmenő ősei között sok rabbi volt, de apja már evangélikus vallásra áttért, szerény keresetű ügyvéd volt. Marx fiatalkorában beleszeretett egy nemes kisasszonyba, akit mindkét család ellenkezését legyőzve, hatévi udvarlás után sikerült feleségül vennie. Egyetemi tanulmányait porosz egyetemeken végezte, de a hivatalos kurzusnak nem megfelelő meggyőződése miatt, Szászországban, Jénában adta be klasszika-filológiai tárgyú dolgozatát. A diploma megszerzése után, nem kapta meg a remélt egyetemi állást, és ellenzéki lapoknál dolgozott.

30 éves korában, 1848-ban írta meg egy rövid broszúrában a Kommunista Kiáltványt, amelyben az egész világtörténetet új szempont, az osztályok harca szempontjából tekinti át. A sommás, szellemes és originális konstrukció mint sokan kimutatták, száz sebből vérzik. Lehet, hogy nem is originális. Én azt tanultam a volt magyartanáromtól, hogy azt tekintjük eredetinek, aminek nem ismerjük az eredetijét. Ennek eredetijét én nem ismerem, de azt tudom, hogy nincs még egy vékonyka füzet, amelyik ilyen hatást váltott ki világszerte. A broszúra hatása alól Frankel Leó sem tudta kivonni magát, és amikor 1864-ben megalakult a különböző baloldali irányzatok egyesítését célzó I. Internacionálé, a belső harcokban, Frankel Leó Marx fegyvertársául szegődött.

A megalakulás dátuma nem véletlen. Ekkor folyt az Amerikai Polgárháború, és az északiak blokkolták a déli kikötőket, elmaradt a gyapotexport, és a textilgyárak nyersanyag nélkül álltak. Ahhoz kellett a nemzetközi összefogás, hogy a gyárosok ne tudjanak külföldről sztrájktróket felfogadni. Ugyanekkor verték le a soron lévő lengyel felkelést, és a szervezők azt akarták, hogy a munkásság is hallassa szavát a különösen kegyetlennek számító cári rendszer ellen.

Az I. Internacionálé első kongresszusán összecsaptak a különböző, nem annyira taktikai, napi politikához kötött, hanem stratégiai célok is.

Ferdinánd Lassale és elsősorban német hívei az általános titkos választójog bevezetésétől, tehát az uralkodó osztály által meghozandó törvények kikényszerítésétől remélték a munkásosztály uralomra jutását. Hogy azután mi lesz, a jó ég tudja.

Pierre Joseph Proudhon (1809-1865) hívei a kistermelők szabad szövetségében látták a jövő útját. Ehhez az állam segítségére számítottak, tehát az államot isten ments, hogy összetörjék. Ő adta ki a következő, erősen bulvárízű lózungot: „A tulajdon – lopás” Ennek helyes fordítása a marxi terminológia szerint a következő: „Minden magántulajdon végső soron a

valahol megtermelt értéktöbblet elsajátításából származik.” (De ki tudná ezt a pontos definíciót megjegyezni, ez nem blikkfangos pír szöveg)

Pierre Joseph Proudhon

Mihail Alekszandrovics Bakunyin (1814-1876), mint megrögzött anarchista, nem értett egyet a szervezett munkásmozgalommal, mert ebben a másképp gondolkozók elnyomását látta. Minden eredményre törekvő szervezet különben köteles a másképp gondolkodókat, mint téves eszméket hirdetőket, elnyomni.

Mihail Alekszandrovics Bakunyin

Marx ezeket az elképzeléseket hibásnak tartotta, és a burzsoázia cselvetését látta benne. Nem ítélte el a bérharcokat, a munkakörülmények

javításáért és a munkaidő hosszának rövidítéséért folytatott küzdelmeket, de ezeket csak mint a munkásság mozgósításának módszereit értékelte. Nem ítélte el a parlamenti helyekért folyó választási harcokat, de ezeket nem tekintette a győzelem kivívásának módszerének. Szerinte a polgári állam megdöntése, és a proletariátus mint elnyomott és kizsákmányolt osztály önmegsemmisítése, azaz az uralkodó osztály helyére állítása az egyedül üdvösítő cél. Az I. Internacionálé londoni első kongresszusa a hivatalos sajtó teljes közönye mellett, észrevétlenül zajlott le. Természetesen az érdeklődők maroknyi köre értesült a frakcióharcokról, Frankel Leó is ezek között volt. Ő teljesen Marx oldalára állt.

Frankel Leo a párizsi kommün idején

Frankel Leo

1867-ben költözött Párizsba. Ő lett az I. Internacionálé francia szekciójának vezetője. Irodáját a Gravilliers utcában rendezte be, a amely utca 1793-94 között a jakobínus uralom idején nagy szerepet játszott. Az utca 1970-ben még létezett, a Hausmann bárón nevével fémjelzett nagy párizsi rekonstrukció, és az ugyanakkor a közelében épült vásárcsarnok, Párizs gyomra, ahogy Zola elnevezte, a hatalmas sokhajós Les Halles építését az utca még túlélte. Én még láttam, amikor ottlétemben az óriási vásárcsarnok még állt, de már nem funkcionált. Egy évtizeddel később a Pompidou-kultúrközpont építése miatt viszont már lebontották, pedig a vásárcsarnok teljesen megfelelt volna a kultúrközpont céljának. Egy hasonló korú és hasonló rendeltetésű épületet, a Convent Gardent Londonban remek szórakoztató központtá alakították át, sőt Párizsban is meghagytak egy régi pályaudvart és most múzeumként üzemeltetik. A régi műemlékek megbecsülése korszakonként változik.

Frankelnek ehhez az építészeti megjegyzéshez, természetesen semmi köze nincs. Amikor ő ott élt folyt a nagy körutak és sugárutak kialakítása, amitől Párizs olyan lett, amilyen most és amilyennek szeretjük. A rossz

nyelvek, főleg baloldaltól azzal vádolták a császárt, hogy a széles utakat azért építette, hogy a gyakori párizsi felkelések idején a tüzérseget akadálymentesen tudja felvonultatni.

Amikor odaköltözött, mint jól képzett ötvös remek és jól fizetett állást kapott a császári pénzverdében. III. Napoleon mint nagybátyja, az első Napoleon, bolondja volt az érmeknek és kitüntetéseknek, és az üzem jól el volt látva megrendelésekkel. Frankel csak félállást vállalt, és a szabadidejét politikai propagandára fordította. A francia munkásmozgalomban ugyanazok az irányzatok szerepeltek, amelyeket az Internacionálé londoni kongresszusán láttunk. Ugyan a sajtó nem érdemesítette figyelemre az Internacionálét, de a titkosszolgálat a kis példányszámban megjelenő munkásmozgalmi lapokat is hivatalból olvasta. A német- francia háború kezdetén a gyanús, német anyanyelvű, német nevű munkásmozgalmi embert mindenestre lefogatta.

A háború kitört. A bevagonírozásra váró katonák ütemes hazafias, lelkesítő kiáltását „A Berlen, á Berlen” szomorúan hallgatta a halálos ágyán, rohadó testtel fekvő Nana Zola regényében, mert tudta, hogy ezekből a keménycombú fiúkból neki már nem jut semmi. A fiuk sem jutottak el Berlinbe. A még csak a jövő méhében szunnyadó blitzkriegben a francia hadsereget szétverték, és császárostul foglyul ejtették. III. Napoleon lemondott, a császári rendszer megbukott. Köztársaságpárti kormány alakult, Párizs városa új község tanácsot választott, ahol túlnyomó többségben a különböző irányzatú szocialista képviselők voltak a küldöttek. Frankelt kiszabadították a börtönből és beválasztották a városi tanácsba, amelyet Commune-nek neveztek.

A porosz hadsereg körülfogta Párizst, de nem vonult be a városba még azután sem, hogy a város 1871. január 28-án kapitulált. A várost védő erődök ágyúit ugyan le kellett szerelni, de a városban alakult nemzetőrség megtarthatta fegyvereit és ágyújait.

A porosz vezetés tudta, hogy a versailles-i kormány nem fogja sokáig tűrni a főváros szocialista vezetését és a polgári szolidaritás jegyében a hadifoglyokat átadta a teljesen megvert és elfogott hadsereg hiányában szenvedő kormánynak. Különben is a német császári hadseregnek nem az a dolga hogy egy ellenséges ország fővárosában megalakult szocialisztikus jellegű városi tanácsot megfékezzen és előreláthatóan véres utcai harcok árán elfoglalja a lázadó fővárost Ez odahaza, Németországban sem lenne népszerű lépés.

A francia kormány le akarta fegyverezni Párizst és kísérletet tett arra, hogy megszerezze a háború alatt öntött ágyúkat, amelyek a nemzetőrség fegyverzetéhez tartoztak és eredetileg egy lehetséges porosz ostrom elleni védelmet lett volna hivatott alkotni. A párizsi nép ellenállt, és nem engedte, hogy a kormány rátegye szivartól sárgás ujjú, párnás burzsoá kezét a nép

ágyúira. Ez 1871. március 18-án történt. Ez a kömmün első napja, a háború kezdete a párizsi nép és a saját kormánya között.

A kormány el is költözött Párizsból és a közeli Versailles-ba tette át székhelyét. Mint 1789-ben a hatalom és a párizsi nép földrajzilag is különvált. Az összeütközés előrelátható volt. A kömmün egymásután hozta a jóléti intézkedéseket, és nem tisztelte a „tulajdon szentségét”, például elkobozta azokat a gyárakat, amelyeket a tulajdonosok nem üzemeltettek.

Párizs XIII. kerülete választotta be Frankelt a Commune tagjává, amelynek egyszerre kellett volna törvényhozó és végrehajtó szervnek is lennie, amely elv szemben áll Monteskieu hatalommegosztási elvével és a mai parlamentáris rendszer egyik általánosan elismert fundamentumával.

Frankelt, mint külföldit, „sale etrangert”, nem csak a kömmün tagjává választották, hanem megtették a Munka,- Ipar,- és Kereskedelem delegátusának, mai szóval Iparügyi miniszternek. 26 éves volt ekkor.

E poszton végzett munkájából egy intézkedését érdemes kiemelni. Megtiltotta a pékek éjszakai munkáját, ami azzal járt, hogy reggel nem volt friss kenyér az üzletek polcain. Az intézkedés jól jellemzi a kommunista attitűdöt. Az elvek fontosabbak, mint a dolgozók életszínvonala, hisz a reggeli friss kenyér az életszínvonal része.

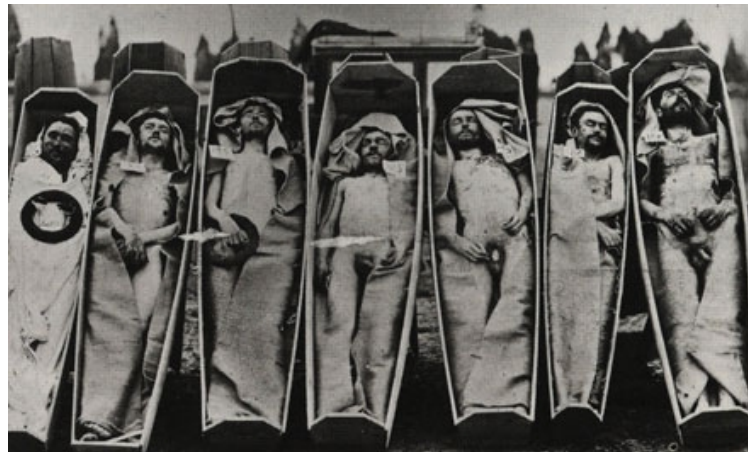

Egy szűk évszázaddal később Marosán György, szociáldemokrata, aki nemcsak profi politikus volt, mint Frankel Leó, hanem profi pék is, ezért becézték Buci Gyurinak, más véleményen volt. Azt írta önéletrajzában, hogy a pékeknek alig van idejük sztrájkolni, mert, ha nincs reggel kenyér, a háziasszonyokat nem érdekli a pékmunkások bérkövetelése, hanem szétrúgják a pékek litsztporos seggét.

Párizsi barrikád

Nem soroljuk fel a Kommün sok előremutató, de időhiányában csak terv maradt elképzelését. Május 21.-én megindult a kormány támadása a város ellen. Az utolsó hétnek, a véres májusnak 35,000 halálos áldozata volt, akik a vagy barikádokon estek el, vagy falhoz állították őket. Frankel Leó maga is ott harcolt a barikádon a legendás szépségű és bátorságú Jelezaveta Dimitrieva mellet, akibe halálosan, de reménytelenül szerelmes volt 27 éves hősünk. Szerencsétlenségére a nő nem osztotta egy későbbi orosz forradalmárnő, Kollontáj asszony véleményét, miszerint lefeküdni valakivel olyan természetes dolog, mint meginni egy pohár tejet.

Agyonlőtt kommünárok

Frankel ugyan könnyebben megsebesült a Bastille környékén, de Jelizavetával együtt sikerült megszökniük egy földalatti folyosón – á la Jean Valjean –Dimitrijeva Londonba ment, majd hazament még ugyanabban az évben Oroszországba és ott hozzáment egy száműzetésre ítélt férfihoz. Követte férjét Szibériába és ott is halt meg 1910-ben. Frankel először Svájcban próbált elbújni de a francia kormány ki akarta kérni. Ez biztos halált jelentett volna, mer érvényben volt az ellene hozott halálos ítélet, de Genf

nem ismerte el hogy az Internacionálé tagjai eleve terroristák, hisz azzal azt is elismerték volna hogy a svájci kormány évekkel ezelőtt engedélyt adott a gyilkosok kongresszusának megrendezésére. Végül a 71-es tragikus év júliusában Marxnál kötött ki Londonban.

Anglia ekkor fénykorát élte. A nagyvilágban a thory és a wigh kormányok szabályos időközönként váltották egymást az újonnan épült Thames-parti parlamentben Anglia a legnagyobb ipari hatalom volt, a tengerek ura, ellátta a többi országot ipari termékekkel, jóllehet szorosán a nyomában lihegett az éppen hogy egységessé alakult német birodalom. A történelem ízetlen tréfája, hogy a német császárságot a versailles-i palota tükörtermében proklamálták, annak az országnak a fővárosában, amellyel az elmúlt évszázadokban folyamatosan háborút viselt, és a következő században még két háborút fog viselni. Anglia termékeny királynője, Viktória jóvoltából egész Európát is ellátta királyokkal és királynőkkel, ami nem akadályozta meg az unokatestvéreket abban, hogy véres világháborúba keveredjenek egymással. Ez pedig majdnem az összes dinasztia bukásához vezetett

A kisvilágban, azaz abban a világban, amely az akkori világ érdeklődését nem keltette fel, és csak később került az érdeklődés középpontjába, a legfontosabb esemény a Tőke megjelenése volt 1867-ben, az eredeti német nyelven. Az első idegen nyelvű fordítás, az orosz nyelvű volt 1872-ben. A cenzor úgy gondolta, hogy Oroszországban alig vannak munkások, és a könyv-monstrum úgyse fog elfogyni. Tévedett, egy év alatt felvásárolták az összes példányt. Meg is lett később az eredménye.

Frankel jó barátságba került az eddig csak levelezés útján ismert Marxszal. Szombat délelőttönként együtt sétáltak a londoni utcákon, és hősünk gyakran volt Marxéknál vasárnaponként ebédvendég. Gondolhatjuk, hogy Frankel, az Internacionálé főtanácsának tagja, és az Osztrák-Magyar szekció vezetője, miről beszélgetett a nagy tudóssal és kiváló szervezővel. A mindennél fontosabb téma a más véleményt képviselő frakciók, mondhatni más hiten lévők – Proudhon, Bakunyin, Lassale – híveinek kiüldözése az egy igaz hit letéteményese, az Internacionálé soraiból.

Ósi tapasztalat hogy a majdnem azonos hiten lévők gyűlölik egymást a legjobban. A XVI században valóban felmerült az a kérdés, hogy az amerikai indiánok, akik fákhöz, bokrokhoz és állatokhoz imádkoztak, embernek tekinthetők-e. Az aktuális pápa összehívta a kúria bölcs tudósait és úgy döntöttek, hogy a bennszülötteknek is van lelkük, és nem irtani, hanem lelküket megmenteni és téríteni kell őket. A döntés nem csak humánus, hanem eredményes is volt. Napjainkban Dél-Amerika a katolicizmus legerősebb bázisa. A protestánsokra, a katolikusuktól fikarcnyira eltérő hitűek miatt, más sors várt:

*Hogy várja örök üdv a lelket,
Rángtak milliószám kínban a testek*

*Csatamezőn, bitófán, vérpadon,
Karón, keréken, meg a fájdalom-
Szerzés új mestergépein. (Illyés Gyula)*

Amikor a marxhitűek uralomra kerültek valahol, ez a sors várt a jobb- és baloldali elhajlókra. Frankel a főtanács tagja főleg azzal foglalkozott, hogy a burzsoázia szekerítőit lehetetlenné tegye az Internacionálé vezetésében. Ez persze társadalmi munka, azaz ingyenmunka volt, ahogy a franciák mondják: pour le roi pruss. Londoni szerény megélhetését német és francia nyelvlecekkel próbálta biztosítani. Idegen nyelvet tanítani, Angliában, reménytelen próbálkozás, hiszen mindenütt a világon tudnak angolul. Én a kisgyerekeimmel főleg Erdélyben voltam rokonlátogatáson és Szlovákiában síelni. Mindkét országban megértettük magunkat magyarul. Így gyerekeim azt gondolhatták, hogy a magyar – világnyelv. (hál' istennek ebből a tévhitből kinőttek). Az angol gyerekek több joggal gondolják ugyanezt a saját nyelvükről.

Az Internacionálé székhelyét átköltöztették New Yorkba. Így Frankel „munka nélkül maradt”. Most tehát az Internacionálé helyi szekciói helyett nemzeti marxista munkáspártokat kellett alakítani. Angliából először Hollandiába ment. Amikor a francia hatóságok megtudták tartózkodási helyét, távollétében halálra ítélték a Kommün alatti tevékenysége, meg egy franciaországi gyár állítólagos felgyújtása miatt, de nem kérték ki, meglegedtek annyival, hogy a guillotine fenyegető bárdja állandóan a feje felett lebeg Damoklész kardjaként.

Innen Bécsbe ment. Munkásmozgalmi körökben annyira ismert volt, hogy nevében szélhámosok végigkoldulták a különböző munkásszervezeteket, mint Panyikovszkij Smidt hadnagy fia képében az Aranyborjúbán, Frankelt Bécsben letartóztatták, és ki akarták adni Franciaországnak, de a magyar ellenzék (a kiegyezés után vagyunk) magának követelte Frankelt mint magyar állampolgárt. Ebben a szellemben szólalt fel a parlamentben Jókai Mór is. Itt is letartóztatták ugyan, de az apja által letett óvadék ellenében ideiglenesen szabadlábra került. Az ideiglenesség akkor szűnt meg, amikor a francia nép elérte, hogy a kommünárok amnesztiát kapjanak.

1876 és 1883 között fáradhatatlanul dolgozott a magyar munkásmozgalom életre lehelésében. A mintakép az osztrák-német mozgalom volt, mint mindennek az akkor még elég széles hazában. Annál is inkább, mert a szakmunkások zöme német anyanyelvű osztrák, cseh és morvaországi származású volt. Ennek nyomát 150 év távlatából is őrzi a kőművesek, asztalosok saját zsargonszerű nyelve. Szocialista célok deklarálásával nem lehetett volna Magyarországon pártot alapítani, így a Frankel alapította párt „A nemválasztók pártja” nevet kapta.

A választójog kiszélesítése különben is a hivatalos politika központi kérdése volt. Itt nem a választók szociális helyzete, hanem nemzetiségi

hovatarozása volt a döntő kérdés. A kormány attól tartott, hogy a szlovákok, akkori nevükön a tótok, az oláhoknak nevezett románok, és a rác névre hallgató szerbek leszavazzák a kormány által kívánatosnak tartott képviselőjelölteket. Ezen a közös alapon sikerült Frankelnek egyességre jutni az ellenzékben lévő Függetlenségi, más néven 48-as párttal anélkül, hogy abba beleolvadt volna, viszont felhasználhatták a 48-as párt parlamenti felszólalásainak nyilvánosságát. A tipikusan a munkásokat érdeklő kérdéseket heti lapjában, az Arbeiter Wochen- Chronikban tudta közölni.

Amikor kongresszust akartak tartani, a különben pofátlan korrupció miatt nemsokára börtönbe került rendőrkapitány ahhoz a feltételhez kötötte a rendezvény megtartását, ha Frankelék megszerzik tíz egyhelyben lakó, szavahihető polgár aláírását öt napon belül. Ezt a köztökös feltételt a polgári származású Frankelnek sikerült a még élő édesapja segítségével teljesítenie. Nem Magyarországon lennének, és nem a munkásmozgalomról írnánk, ha nem alakult volna egy ellen-szervezet Magyarországi Munkáspárt néven Külföldi Viktor vezetésével.

Sok betiltás, zaklatás, pénzbírság után a kormány elhatározta, hogy komolyabb lépésre szánja el magát. Ürügyül egy „Nyomás-ellennyomást idéz elő” című cikk szolgált, amelyet hadsereg parancsmegtagadásra felszólító szövegeként lehetett értelmezni. Megvagy disznó! Az ítélet kétévi fogházra szölt, amelyet a váci államfogházban kellett letölteni. 1883-ban szabadult és azonnal elhagyta hazáját. Édesapja közben meghalt.

Bécsi elvtársai nem akarták felhasználni óriási tapasztalatát, és nem vonták be munkásmozgalmi munkájukba. Sanyarú életet élt Bécsben. Egy rokon kislánynál házitanítóskodott, majd egy újságnál vállalt korrektori állást. Ez a dolog természeténél fogva késő éjszakai munkát jelent. A nélkülözésre és a hajnali tartó nagy figyelmet igénylő robotra ráment az egészsége és a kezdődő tüdőbaj jelei jelentkeztek a viszonylag fiatal, 40 éves szervezetében.

1889-ben Frankel Leó visszatért ifjúsága városába, Párizsba. A város a nagy forradalom századik évfordulóját ünnepelte egy hatalmas világkiállítással, talán kevésbé fanyalogva, mint a következő centenáriumot egy évszázaddal később, 1986-ban A köztársaság ereje teljében volt. Legyőzte a napoleoni diktatúrára hajazó Boulanger-féle puccskísérletet, és a szoldateszka antiszemita „hazafias” ármánykodását, a Dreifus elleni perben. Az évfordulóra szervezett világkiállítás, amelynek fő attrakciója volt a jövő építőanyagának, az acélnak a csúcsteljesítménye, a világ akkori legmagasabb építménye, az Eiffel-torony, és a világ legnagyobb fesztávú épülete a Galerie des machines. A villanyvilágítás a szó szoros értelmében „fénykorának” csúcán volt. A tőkés társadalom sikereinek árnyékában egyre-másra alakultak a szociáldemokrata pártok, és kisvártatva a magyar is követte őket. A világkiállítás fénye elhomályosította azt az eseményt, hogy megalakult a még napjainkban is működő II. Internacionálé, a Bastille bevételének századik évfordulóján. Frankel Leó az alakuló kongresszus elnöke és a

számvizsgáló bizottság vezetője volt. A szervezés spiritusz rektora a már régen elhunyt Marx hű társa, az idős Engels Frigyes volt. A különböző frakciók harcában Frankel a politikai hatalom megragadásának fontosságát hangoztatta, ami ifjúkorában már majdnem sikerült, a Párizsi Kommün napjaiban, 1871-ben. Minden mást, a munkabért, a munkaidő hosszát, a munkakörülményeket és az ezekért folytatott szakszervezeti küzdelmeket másodlagosnak tartotta és ezért kikopott a francia munkásmozgalom harcaiból

Viszont közel került Marx egyik vejéhez, Longuet-hez, akit még a Kommün idejéből ismert, és amikor megnősült - egy paraszti származású leányt, Adéle Perreardot vette el 48 éves korában - a forró nyári napokat Marx vejének tengerparti kertés házában töltötte el. Napi jövedelmét az amúgy csóró munkássajtóba írott cikkeinek csekély honoráriumára jelentette. Egy évvel Engels halála után, 1896. március 29. fejezte be harcos életét.